

Service document HO – 2021-2022

versie 12.0

Inleiding

Met het servicedocument wordt beoogd om instellingen handreikingen te bieden waarmee in de praktijk invulling kan worden gegeven aan de coronamaatregelen die van invloed zijn op het hoger onderwijs. Hogeronderwijsinstellingen hebben veel aandacht voor de effecten van corona(maatregelen) op studenten en spannen zich al lange tijd maximaal in om het onderwijs en de tentaminering doorgang te laten vinden. Het uitgangspunt is om de nadelige effecten van de coronamaatregelen voor studenten zoveel mogelijk te beperken.

Maatregelen per 25 september 2021

Gegeven het epidemiologische beeld en de stijgende vaccinatiegraad, is in het nieuwe studiejaar (2021-2022) de anderhalvemeterafstandsregel in de gebouwen van het hoger onderwijs losgelaten. Dat betekent dat er weer veel meer fysiek onderwijs verzorgd wordt. Wel golden er aanvullende veiligheidsmaatregelen om het verzorgen van fysiek onderwijs op een verantwoorde manier te doen. Per 25 september komen de volgende maatregelen te vervallen:

- het dragen van mondneusmaskers wanneer men zich tussen de onderwijsactiviteiten verplaatst;
- het aanhouden van een maximale groeps grootte van 75 studenten (excl. medewerkers) per zelfstandige ruimte (wat voor tentamens, examens en toetsen al per 20 september 2021 was komen te vervallen);
- Het hanteren van goede looproutes;

De maatregelen die per 25 september 2021 nog wel gelden zijn:

- De basismaatregelen ten aanzien van hygiëne en gezondheid blijven van kracht (o.a. regelmatig en goed handen wassen, niezen en hoesten in elleboog, thuis blijven bij klachten, jezelf laten testen en het aanhouden van de quarantaineregels).
- het continueren en stimuleren van het vrijwillige preventieve zelftestbeleid;
- Het zorgdragen voor goede ventilatie.

De verplichting tot het dragen van mondneusmaskers vervalt, maar in enkele situaties kan het wel verplicht zijn om tijdens de les een mondneusmasker te dragen (bijvoorbeeld bij sommige praktijklessen, waarbij het brancheprotocol van de betreffende sector wordt gevolgd. Zie voor de geldende brancheprotocollen: <https://www.mijn coronaprotocol.nl>). Het inzetten van looproutes is eveneens geen verplichting meer, maar het kan afhankelijk van het gebouw passend zijn om toch met looproutes te werken om onnodige contacten te vermijden. Verder kunnen instellingen nog even tijd nodig hebben voor het aanpassen van de roosters op het loslaten van de maximale groeps grootte.

Het is van groot belang dat medewerkers en studenten de nog geldende maatregelen, die op de volgende pagina's nader zijn toegelicht, in acht blijven nemen. Van instellingen wordt hierbij nadrukkelijk gevraagd om helder te blijven communiceren met studenten en medewerkers over de geldende maatregelen. Ook wordt

van instellingen gevraagd om alert te zijn op opvallende veranderingen wat betreft aanwezigheid van studenten en medewerkers en hierover in contact te treden met de GGD. Tevens is afgesproken dat onderwijsinstellingen met de GGD in gesprek gaan over de inzet van prikbusen op locatie, om de vaccinatiegraad onder studenten verder te laten stijgen.

In paragraaf 1 in dit document volgt meer gedetailleerde informatie over de geldende maatregelen per 25 september.

Perspectief

Met het loslaten van de anderhalvemetermaatregel, is fysiek onderwijs weer de norm. Wel blijven er mogelijkheden bestaan voor online onderwijs, maar dan als onderdeel van de onderwijsmethodiek. We hebben de afgelopen periode veel geleerd over de inzet van online en blended onderwijs en van deze lessen kan in positieve zin gebruik gemaakt worden. De medezeggenschap wordt hierbij op reguliere wijze betrokken (zie ook H2. Richtlijnen).

Vanwege het maatschappelijke belang van onderwijs, wordt ook in tijden van toenemende besmettingen getracht het hoger onderwijs zo goed mogelijk doorgang te laten vinden, zolang als dat dat kan en verantwoord is. Het is niet ondenkbaar dat de maatregelen in het najaar van 2021 weer strenger worden, als de ontwikkeling van het epidemiologisch beeld daartoe noodzaakt.

Nationaal Programma Onderwijs

Het Nationaal Programma Onderwijs (NPO) is een meerjarig steunprogramma dat gericht is op de brede ontwikkeling van leerlingen, studenten en jonge onderzoekers. Het programma beslaat dus ook het hoger onderwijs en hierin staan de cognitieve en beroepsgerichte ontwikkeling, de sociale en persoonlijke ontwikkeling en het mentaal welbevinden centraal. De maatregelen die in dit kader worden uitgewerkt zijn met name gericht op herstel, compensatie en ontwikkeling van het onderwijs en onderzoek. Monitoring en evaluatie zullen een belangrijke rol spelen bij de uitvoering van dit plan, zodat kennis en ervaringen tussentijds kunnen worden gedeeld en plannen kunnen worden bijgestuurd. De medezeggenschap dient ook betrokken te worden bij de inzet van middelen in het kader van het NPO. Verderop in dit document wordt een aantal tegemoetkomingen aan studenten en onderzoekers genoemd dat voorkomt uit het NPO. Er worden bestuurlijke afspraken gemaakt tussen OCW en de koepelorganisaties.

Leeswijzer

Voor de periode dat er maatregelen gelden om de verspreiding van het coronavirus in Nederland te bestrijden, gelden in principe ook de maatregelen en afspraken die beschreven staan in dit servicedocument. Wanneer de maatregelen versoepeld of juist aangescherpt worden, wordt bezien of aanpassing van het document nodig is. Voor sommige maatregelen of afspraken geldt een alternatieve termijn, die wordt dan in het document expliciet benoemd.

1. Interpretatie maatregelen coronavirus voor hoger onderwijs

Sinds 30 augustus vindt het onderwijs weer voornamelijk op locatie in het hoger onderwijs plaats zonder de anderhalvemeterafstandsnorm. Dat betekent dat er binnen de onderwijsgebouwen geen afstand hoeft te worden gehouden. Dit geldt ook voor gebouwen die door onderwijsinstellingen gehuurd worden voor onderwijsactiviteiten. Verder geldt dit zowel voor studenten als voor medewerkers. Er gelden, conform het advies van het OMT, per 25 september nog enkele aanvullende veiligheidsmaatregelen.

Van instellingen wordt, gegeven hun verantwoordelijkheid voor een gezonde en veilige werk- en schoolomgeving verwacht dat zij de veiligheid en gezondheid van studenten en medewerkers in acht blijven nemen bij het organiseren van (onderwijs)activiteiten. Het naleven van de aanvullende maatregelen, stelt instellingen in staat hier invulling aan te geven.

Verder geldt per 25 september nog het volgende:

- Het is de verantwoordelijkheid van instellingen om te zorgen voor voldoende luchtverversing (ventilatie) in gebouwen, in lijn met de door de overheid opgestelde richtlijnen. Aan instellingen wordt

nadrukkelijk gevraagd er zorg voor te dragen dat zij deze richtlijnen aanhouden. Zie:

<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/openbaar-en-dagelijks-leven/ventilatie-in-gebouwen>. Hierover hebben instellingen richting studenten en medewerkers gecommuniceerd en zullen dat blijven doen. Zie ook de notitie van het RIVM over de rol van ventilatie bij de transmissie van het coronavirus. Hierin worden adviezen gegeven om de luchtkwaliteit op peil te houden (www.lci.rivm.nl/ventilatie-en-covid-19).

- Bij ernstige vrees voor een oplopend aantal besmettingen, kunnen er lokale of regionale maatregelen genomen worden. De GGD kan mede op basis van BCO-gegevens een onderwijsinstelling adviseren om aanvullende maatregelen te treffen. Zo kunnen in het uiterste geval (delen van) instellingen worden gesloten op advies van de veiligheidsregio.
- Van hogeronderwijsinstellingen wordt verwacht dat zij alert zijn op grote veranderingen ten aanzien van afwezigheid/ziekteverzuim van personeel of studenten en op signalen van toenemende aantallen studenten of medewerkers met coronagerelateerde klachten. Het wordt gevraagd opvallende ontwikkelingen op opleidings- of instellingsniveau te melden aan de GGD.
- Bij (gedeeltelijke) sluiting informeert de instelling de eigen koepelorganisatie (VH, VSNU, NRTO of NFU) en de koepel informeert OCW.
- Studenten en werknemers kunnen onderzoeksactiviteiten uitvoeren op de instelling. Voor onderzoekers (niet zijnde studenten) geldt dat zij rekening moeten houden met de relevante, geldende maatregelen ten aanzien van thuiswerken. Het is aan instellingen om hierover met hun personeel afspraken te maken.
- In algemene zin geldt met ingang van 25 september het advies om thuis te werken als dat kan en op kantoor (in dit geval de onderwijsinstelling) als dat nodig is. Voor medewerkers van hogeronderwijsinstellingen die onderwijs geven, en dat dus nu met het loslaten van de anderhalvemeterafstandsnorm weer fysiek kunnen doen, geldt dat thuiswerken niet mogelijk is. Zij kunnen dus gewoon aanwezig zijn op de onderwijslocaties. Datzelfde geldt voor andere medewerkers die het onderwijs ondersteunen en daardoor fysiek aanwezig moeten zijn. Voor medewerkers belast met andere werkzaamheden, die wel vanuit huis kunnen worden uitgevoerd, geldt nog steeds dat zij dit als dat kan vanuit huis doen.
- Van de instelling wordt verwacht om met medewerkers en studenten die, nu de 1,5 meter is losgelaten, om gezondheidsredenen nog niet naar de instelling kunnen of durven komen met maatwerk en vanuit gezond verstand en wederzijds respect tot passende oplossingen te komen.
- Om piekdrukke en daarmee samenhangende onwenselijke situaties in het openbaar vervoer te voorkomen wordt aan instellingen in het hoger onderwijs (en mbo) nadrukkelijk gevraagd om lokaal/regionaal in gesprek te blijven met de betrokken vervoerders en indien nodig met de uitkomsten van die gesprekken rekening te houden. De te maken afspraken beperken niet de mogelijkheden voor het verzorgen van fysiek onderwijs, maar zorgen ervoor dat iedereen de onderwijsinstelling straks zo veilig en comfortabel mogelijk kan bereiken en piekdrukke zoveel mogelijk wordt voorkomen.
- De reeds bekende hygiëne- en gezondheidsrichtlijnen worden gehandhaafd. Dit betekent dat er in onderwijsgebouwen voldoende desinfectiemiddel aanwezig is en oppervlakken frequent worden schoongemaakt. Voor studenten en medewerkers gelden de basisrichtlijnen dat de handen regelmatig en goed worden gewassen, dat er wordt geniesd en gehoest in de elleboog, dat men – ongeacht of men (volledig) gevaccineerd is – thuisblijft bij klachten en zich laat testen bij de GGD, en dat de quarantaineregels worden aangehouden.
- Voor horeca op de locatie van de instelling geldt dat er als het gaat om besloten eet- en drinkgelegenheden (zoals kantines voor personeel en studenten) niet gewerkt hoeft te worden met coronatoegangsbewijzen. Voor publieke gelegenheden (zoals een café of restaurant dat ook voor regulier publiek toegankelijk is) is dat wel vereist. Als er sprake is van leerwerkbedrijven zoals een café, restaurant of hotel waar studenten werken om leerervaring op te doen gelden studenten als werknemers en hoeven zij zelf geen coronatoegangsbewijzen te tonen. Voor bezoekers van dergelijke gelegenheden is dat wel verplicht, als het om publieke gelegenheden gaat.
- Ook voor culturele activiteiten op de locatie van de instelling geldt dat geen coronatoegangsbewijzen nodig zijn zolang het om een besloten activiteit gaat, zonder regulier publiek van buiten de instelling. Als het om een publieke activiteit gaat waarbij wel bezoekers van buiten de instelling komen is het wel verplicht om met coronatoegangsbewijzen te werken. Studenten die op het podium staan of de activiteit organiseren hoeven geen coronatoegangsbewijzen te tonen.

Testen en vaccineren

- Het kabinet vraagt studenten, met name degenen die nog niet of nog niet volledig gevaccineerd zijn, om zich twee keer per week te testen.
- Studenten en medewerkers kunnen hiertoe zelftesten bestellen via de landelijke portal van SURF (www.zelftestonderwijs.nl).
- Instellingen die – aanvullend op of in plaats van de portal van SURF – uitgiftepunten/infrastructuur hebben om testen via de instelling te verspreiden, kunnen deze infrastructuur ook in het nieuwe studiejaar blijven benutten. Vanaf 6 september is het ook weer mogelijk om extra voorraad zelftesten aan te vragen die dan op de reeds bij OCW bekende onderwijslocaties worden geleverd. Er worden alleen testen geleverd op aanvraag. Aanvragen kunnen worden ingediend door te mailen naar sneltesten@minocw.nl. Alle aanvragen worden tweewekelijks beoordeeld en verwerkt. Niet-bekostigde instellingen met een BRIN-nummer en die onderwijs verzorgen dat geregistreerd staat in CROHO of Crebo kunnen hier ook gebruik van maken. Voor instructies over het aanvragen van zelftesten wordt verwezen naar de bijlage van de brief die op 13 augustus 2021 door de minister van OCW aan alle instellingsbesturen is gestuurd.
- Het blijft de verantwoordelijkheid van de studenten om zichzelf te testen. Van instellingen wordt niet verwacht dat zij nieuwe infrastructuur optuigen om in het nieuwe studiejaar testen te verspreiden. Wel wordt van hen verwacht dat zij studenten wijzen op het belang van testen en communiceren over de mogelijkheden die studenten hebben om aan de zelftesten te komen.
- Vaccinatie blijft een cruciaal onderdeel in de strategie om het coronavirus te bestrijden. Hogeronderwijsinstellingen worden verzocht om waar dat nog niet gebeurd is actief in overleg te treden met de GGD over de inzet van ‘prikbussen’ bij de onderwijslocaties. Dit betreft mobiele vaccinatielocaties, die kunnen helpen om de vaccinatiegraad op een laagdrempelige wijze te verhogen.
- Ook vraagt het kabinet hogeronderwijsinstellingen studenten te informeren over de mogelijkheden die er zijn om zich – eventueel zonder afspraak via www.prikkenzonderafpraak.nl – te laten vaccineren.

Communicatie

Van instellingen wordt verwacht dat zij actief en duidelijk communiceren met studenten en medewerkers over:

- de geldende regels en de consequenties daarvan voor het onderwijs;
- de noodzaak om zich daaraan te houden;
- het belang en de beschikbaarheid van zelftesten;
- het grote belang van vaccinatie en de mogelijkheden om zich ook zonder afspraak te laten vaccineren.

2. Richtlijnen

De bijzondere omstandigheden blijven van alle partijen in het hoger onderwijs (instellingsbesturen, docenten, studenten, medewerkers, toezichthouders en OCW) flexibiliteit en inspanning vragen. Bij het borgen van de continuïteit van het onderwijs, houdt men oog voor de belangen van al deze betrokken partijen.

OCW en instellingen moeten zich gezamenlijk inspannen om zoveel mogelijk passende oplossingen te zoeken voor vraagstukken die optreden als gevolg van corona(maatregelen). In het algemeen geldt dat instellingen zich inspannen om nadelen voor studenten zoveel mogelijk te voorkomen.

Instellingen wordt geadviseerd om bij twijfel contact op te nemen met de respectievelijke koepelorganisatie die de vragen en zorgen inventariseert en bundelt en hierover contact houdt met het ministerie van OCW. OCW blijft betrokken en zal meedenken over mogelijke oplossingen, hierbij wordt door OCW in voorkomende gevallen ook afgestemd met toezichthouders.

Instellingen zijn sinds het begin van de crisis in veel gevallen genoodzaakt geweest hun onderwijs- en examenregeling (OER) aan te passen, wanneer de coronamaatregelen ertoe leidden dat onderwijsactiviteiten en tentaminering anders moesten worden vormgegeven dan aanvankelijk in de OER vastgesteld. Uitgangspunt blijft dat instellingen in gevallen waarin naleving van de coronamaatregelen tot gevolg heeft dat een instelling

moet afwijken van de geldende OER, de OER daarop moet worden aangepast, eventueel met gebruik van een addendum op de geldende OER. De medezeggenschap wordt betrokken, conform de reguliere wettelijke bepalingen omtrent de vaststelling van (delen van) de OER.

Voor beslissingen die volgen uit de coronamaatregelen, bijvoorbeeld rond opschaling van onderwijsactiviteiten en roostering geldt dat de medezeggenschap, zowel centraal als decentraal, haar instemmings- en adviesrechten op reguliere wijze uitoefent. De medezeggenschap toont hierbij het nodige procesmatige aanpassingsvermogen en stelt zich waar nodig flexibel op. De instelling zorgt ervoor dat de medezeggenschap goed geïnformeerd blijft.

Overmacht

Gedurende de werkingsduur van de maatregelen van het kabinet zijn op grond van de beste juridische kennis van dit moment de onderwijsinstellingen op grond van overmacht niet gehouden geweest tot de naleving van bekostigingsvoorwaarden, wanneer dat direct of indirect verband hield met de crisis, indien zij voldoende inspanning hebben geleverd om het onderwijs te realiseren. Dezelfde overmachtssituatie geldt voor de aansprakelijkheid ten opzichte van derden (ouders, studenten). Dit ontslaat instellingen niet van de plicht om waar dit als gevolg van de coronamaatregelen nodig is, aanpassingen van de eigen regelgeving zoals de OER, zo snel mogelijk vast te leggen.

2.1 Studentenwelzijn

- Het omschakelen naar online onderwijs en het terugschakelen naar fysiek onderwijs, vraagt veel van de flexibiliteit van studenten en dit kan weerslag hebben op het welzijn van studenten.
- OCW, Expertisecentrum Inclusief Onderwijs, de koepelorganisaties (VH, VSNU, UvH) en studentenorganisaties (ISO, LSVb), vertegenwoordigd in de landelijke werkgroep Studentenwelzijn, hebben gezamenlijk aandacht voor het welzijn van studenten. Het gaat hierbij over studenten met een extra ondersteuningsvraag, bijvoorbeeld vanwege belemmeringen als gevolg van een functiebeperking, chronische ziekte of psychische klachten, gendertransitie, zwangerschap en jong ouderschap en vanwege bijzondere familieomstandigheden, zoals mantelzorg. De partijen erkennen dat deze studenten extra begeleiding nodig hebben en hebben hier blijvende aandacht voor.
- De werkgroep Studentenwelzijn heeft op 16 juli 2020 een handreiking 'Studentenwelzijn' in Coronatijd gepubliceerd met aandachtspunten om onder bijzondere omstandigheden de stress voor studenten met een ondersteuningsvraag te verminderen. Daarnaast werd er op 26 oktober 2020 een landelijk digitaal evenement studentenwelzijn georganiseerd ter inspiratie, samenwerking en verbinding, waarbij een overzicht van praktische voorbeelden Studentenwelzijn werd uitgereikt.
- Voor het welzijn van studenten is binding met de opleiding en met medestudenten van belang. Van instellingen wordt gevraagd om ook in het studiejaar 2021-2022 expliciet aandacht te besteden aan sociale activiteiten, in het bijzonder voor eerstejaars studenten en ook voor tweedejaarsstudenten (die veelal geen introductieactiviteiten hebben meegemaakt bij de start van hun studie).

2.2 Werkdruk

De werkdruk van werknemers is hoog. Het omschakelen naar online onderwijs, en terugschakelen naar fysiek onderwijs, met daarbij de zorg over het welzijn van studenten en de mogelijke leerachterstanden, draagt daaraan bij. Ook het verzorgen van combinaties van fysiek en online onderwijs, met daarbij voortdurend oog voor de onderwijskwaliteit, kan veel van medewerkers vragen. Instellingen en overheden houden daar rekening mee bij beleidskeuzes en uitvoering daarvan en blijven hierover in gesprek. Bij onderzoeken en monitors van overheden en instellingen wordt ook rekening gehouden met belastbaarheid van medewerkers. Onder 'Accreditatie' is verwoord op welke wijze aan opleidingen en instellingen landelijk meer ruimte wordt geboden teneinde bij te dragen aan het niet verder oplopen van werkdruk.

2.3 Toelating

Voorwaardelijke toelating 2021-2022

Ook in 2021 geldt dat een deel van de (aspirant-)studenten door de coronacrisis niet voldoet aan de vooropleidings- of toelatingseisen van de beoogde vervolgopleiding, omdat vanwege de coronamaatregelen het onderwijs niet kon worden verzorgd of gevolgd, een stage niet kon worden voltooid, of een of meerdere examens, tentamens, of toetsen niet konden worden afgenomen of afgelegd. Daarom heeft de minister van

OCW zich ingezet om middels wetswijziging voor studiejaar 2021-2022 wederom mogelijk te maken dat instellingen (aspirant-)studenten in bepaalde gevallen voorwaardelijk te kunnen toelaten tot de vervolgopleiding. De voorwaardelijke toelating is in alle gevallen een volwaardige inschrijving. Voor de (aspirant-)student betekent dit dat hij/zij recht heeft op alle voorzieningen waar een reguliere (aspirant-)student ook recht op heeft, inclusief de studiefinancieringsrechten. Voor instellingen betekent dit o.a. dat zij voorwaardelijk toegelaten studenten voor bekostiging in aanmerking kunnen brengen. De procedure voor voorwaardelijke toelating die de (aspirant-)student dient te doorlopen dient laagdrempelig en toegankelijk te zijn en niet tot onnodige extra administratieve lasten te leiden voor de instellingen en de studenten. Nadere afspraken die betrekking hebben op specifieke doelgroepen, zijn hierna opgenomen bij de betreffende doelgroep. Wanneer een (aspirant-)student onverhoopt na voorwaardelijk te zijn toegelaten toch de opleiding moet verlaten, zullen de instellingen er voor zorg dragen dat de student de studiepunten die hij/zij gedurende de periode van de voorwaardelijke toelating heeft behaald, zo veel mogelijk kan benutten in zijn/haar vervolgstudie. Als de student één of meerdere tentamen(s) met goed gevolg heeft afgelegd, ontvangt deze hiervoor een bewijsstuk dat de student (op een later instroommoment) kan overhandigen bij de vervolgopleiding. De examencommissie van de vervolgopleiding bepaalt op basis hiervan of en voor welke vrijstellingen de student eventueel in aanmerking komt.

Studenten die voorwaardelijk zijn toegelaten dienen binnen een bepaalde termijn alsnog aan de vooropleidings- of toelatingseisen van de vervolgopleiding te voldoen, bijvoorbeeld door een nog af te ronden vooropleiding af te ronden. Voor studenten die voorwaardelijk instromen in een bacheloropleiding wordt de uiterlijke datum voor het alsnog voldoen aan de vooropleidingseisen vastgelegd op 1 januari 2022. Voor voorwaardelijke instroom in de masteropleiding geldt dat de instelling een datum vaststelt voor het alsnog voldoen aan de toelatingseisen die niet eerder ligt dan 1 januari 2022 en niet later dan 1 september 2022. Indien het de student niet lukt, beëindigt de instelling de inschrijving van de student en dient de student de opleiding te verlaten. Het is dus voor de student van belang dat de nog af te ronden onderwijsactiviteiten zoals examens/tentamens tijdig worden georganiseerd, zodat studenten daadwerkelijk in staat worden gesteld om tijdig alsnog aan de instroomseisen te voldoen. In incidentele gevallen kan het voorkomen dat de student buiten zijn/haar schuld niet binnen de gestelde termijn aan de eisen heeft kunnen voldoen. Als dat leidt tot een onbillijkheid van overwegende aard heeft de ho-instelling de mogelijkheid de student langer de tijd te geven om aan de eisen te voldoen. De oorspronkelijk gehanteerde termijn kan in alle gevallen, of het nu gaat om een voorwaardelijke toelating tot een bacheloropleiding of een masteropleiding, uiterlijk worden verlengd tot 1 september 2022.

Staatsexamen Nederlands (NT2)

- Aspirant-studenten die als gevolg van de coronacrisis geen Staatsexamen Nederlands als tweede taal kunnen afleggen om voorafgaand aan de start van het studiejaar voldoende beheersing van het Nederlands via Nt2 aan te tonen, kunnen worden toegelaten tot het hoger onderwijs. Toelating is mogelijk indien zij via een door de instelling aangeboden alternatief kunnen aantonen aan het gewenste taalniveau te voldoen. De instelling kan bijvoorbeeld een eigen taaltoets afnemen of de niveautoets Nt2 afnemen die door het CvTE aan hogeronderwijsinstellingen wordt aangeboden.
- Als door de onderwijsinstelling geen alternatieve methode wordt aangeboden om voldoende beheersing van de Nederlandse taal bij de aspirant-student aan te tonen, dan kan de instelling ervoor kiezen om de student voorwaardelijk toe te laten. Toelating geschiedt dan onder de voorwaarde dat de student het Staatsexamen Nederlands als tweede taal vóór 1 januari 2022 haalt of anderszins aantoont aan het gewenste taalniveau te voldoen. Indien de student niet vóór 1 januari 2022 kan aantonen over voldoende beheersing van de Nederlandse taal te beschikken, dan zal hij/zij alsnog de opleiding moeten verlaten.

Mbo naar hbo

- Voor mbo-4 studenten geldt dat voorkomen moet worden dat een student volgend studiejaar niet aan zijn hbo-opleiding (bachelor of associate degree) kan beginnen door een kleine studievertraging, die ontstaan is door de coronacrisis. Het gaat dan om de mbo-4-student die door deze crisis nog één of enkele kleine onderdelen van de studie niet heeft kunnen afronden vóór 1 september 2021, dan wel in de afronding van beroepspraktijkvorming zit, en dat wel vóór 1 januari 2022 kan doen. De hogeschool zal deze student toch al toelaten tot haar onderwijs. Als het mbo-diploma niet vóór 1 januari 2022 wordt behaald, wordt de inschrijving van de student bij de hbo-opleiding beëindigd.
- Voor de voorwaardelijke toelating bij de overgang van mbo naar hbo bij bekostigde instellingen geldt dat de onderwijsorganisatie waar de desbetreffende student vertraging heeft opgelopen vóór 15 augustus 2021

een onderbouwd afrondingsadvies aan de student opstelt. Het advies beantwoordt de vraag of in redelijkheid verwacht mag worden dat de student vóór 1 januari 2022 de betreffende mbo-opleiding afrondt, daarbij inachtnemend dat de student in die periode tevens begint aan een vervolgopleiding in het hbo en ook daar aan de gestelde eisen moet voldoen. De MBO Raad en de Vereniging Hogescholen maken afspraken over de minimale vereisten waaraan dit afrondingsadvies moet voldoen.

- Het afrondingsadvies speelt bij de instelling van de vervolgopleiding een zwaarwegende rol bij het besluit om de student voorwaardelijk toe te laten. Indien er bij de vervolgopleiding naar aanleiding van het afrondingsadvies gereede twijfel is over de haalbaarheid van het tijdig afronden van de mbo-opleiding in combinatie met de vervolgopleiding, dan zullen de opleidingen met elkaar in overleg treden over het besluit van de beoogde opleiding om toelating al dan niet mogelijk te maken.
- De student die voorwaardelijk wordt toegelaten, wordt vanaf het moment van toelating passend begeleid door zowel de mbo- als de hbo-instelling en beide zorgen voor een 'warme overdracht'. Indien gewenst kunnen de mbo- en de hbo-instelling op regionaal niveau overleg voeren over de verdere uitvoering en de wijze waarop zij verder met elkaar in overleg treden over de voorwaardelijke toelating.
- Ook bij niet-bekostigde hogeronderwijsinstellingen geldt dat de mbo-instelling en de hogeschool met elkaar in overleg treden om afspraken te maken over het (niet) toelaten van de student op basis van een afrondingsadvies. Het toelatingsbesluit van de examencommissie van de hogeronderwijsinstelling is leidend.
- De mbo-student wordt ingeschreven bij de hbo-opleiding en blijft daarnaast tijdens de afronding van de laatste onderdelen van de opleiding ook ingeschreven bij de mbo-instelling. De mbo-student heeft geen recht meer op mbo-studiefinanciering, maar gaat over naar de studiefinanciering in het hoger onderwijs. Gedurende de periode dat de student ingeschreven staat in zowel mbo als hbo, gaat de betaling van les- of cursusgeld in het mbo door. Op grond van artikel 7.48, tweede lid van de WHW wordt het verschuldigde collegegeld in het hoger onderwijs verrekend met het feitelijk betaalde les- of cursusgeld. De hogescholen brengen de studenten in aanmerking voor bekostiging.

Ad-opleiding naar bachelor

- Ook studenten aan een Associate degree-opleiding die vanwege studievertraging door Covid-19 niet aan de (nadere) vooropleidingseisen voor doorstroom naar de bacheloropleiding kunnen voldoen, kunnen voorwaardelijk worden toegelaten tot een hbo-bacheloropleiding. Indien een Ad-student voorwaardelijk is toegelaten geldt dat hij/zij tot 1 januari 2022 de tijd krijgt alsnog aan de (nadere) vooropleidingseisen te voldoen. De meeste Associate degree-studenten zullen echter met hun havo- of mbo-diploma reeds voldoen aan de (nadere) vooropleidingseisen van de hbo-bacheloropleiding, waardoor zij deze sowieso kunnen voortzetten; ook als zij hun studievertraging niet voor 1 januari 2022 hebben ingehaald.

Hbo propedeuse naar wo

- Voor de doorstroom van hbo-propedeuse-studenten naar een wo-bachelor geldt in zijn algemeenheid dat voorkomen moet worden dat studenten volgend studiejaar niet kunnen starten met hun wo-bachelor omdat zij door de coronacrisis niet in de gelegenheid zijn geweest hun hbo-propedeuse voor 1 september 2021 te voltooien, doordat zij één of enkele vakken niet hebben kunnen afronden. Universiteiten krijgen daarom voor het collegejaar 2021-2022 de ruimte af te wijken van de eis dat een hbo-propedeuse moet zijn afgerond, onder de volgende voorwaarden:
- Hbo-propedeuse studenten die door willen stromen naar een wo-bachelor, vragen bij hun hbo-instelling een afrondingsadvies aan. Dit advies beantwoordt de vraag of het in de rede ligt dat de betreffende student vóór 1 januari 2022 de betreffende propedeuse afrondt.
- Het afrondingsadvies van de hbo-instelling moet de student uiterlijk 1 augustus 2021 inleveren bij de wo-instelling. De wo-instelling beoordeelt of de desbetreffende student voorwaardelijk toelaatbaar is tot de bachelor op basis van het afrondingsadvies in relatie tot de zwaarte van de vervolgopleiding. Voor wo-opleidingen die extra eisen stellen aan de toelating bovenop het bezit van een hbo-propedeuse, is maatwerk vereist.
- Indien het de voorwaardelijk toegelaten student niet lukt om voor 1 januari 2022 de hbo-propedeuse af te ronden, wordt hij/zij van de wo-bacheloropleiding uitgeschreven.
- De student wordt ingeschreven in de wo-bachelor en wordt daarnaast tijdens de afronding van de laatste onderdelen van de propedeutische fase ingeschreven bij de hogeschool. De inschrijving in de wo-bachelor wordt aangemerkt als 'eerste inschrijving' in de zin van het Uitvoeringsbesluit WHW 2008. Dit houdt in dat de student collegegeld betaalt aan de instelling die de wo-bacheloropleiding verzorgt en dat deze instelling bekostiging ontvangt.

Pabo instroom

- Voor aankomende pabostudenten geldt dat zij voorwaardelijk kunnen worden toegelaten tot de pabo, bijvoorbeeld wanneer pabo-toelatingstoetsen niet of maar in beperkte mate kunnen doorgaan, of wanneer examens en toetsvensters (gedeeltelijk) samenvallen, of wanneer aankomend pabostudenten zich niet optimaal kunnen voorbereiden op de toelatingstoetsen, bijvoorbeeld omdat keuzedelen ter voorbereiding op doorstroom niet konden worden aangeboden. Meer informatie is te vinden op: www.goedvoorbereidnaardepabo.nl.

Doorstroom bachelor - master

- Hogescholen en universiteiten krijgen de ruimte om, indien aan alle eerder genoemde voorwaarden voor voorwaardelijke inschrijving is voldaan, af te wijken van de eis dat de aspirant-student voorafgaand aan de inschrijving voor een masteropleiding een bacheloropleiding moet hebben afgerond dan wel in het bezit moet zijn van kennis, inzicht en vaardigheden op bachelorniveau.
- Hogescholen en universiteiten zullen de ruimte die hen aldus wordt geboden, elk invullen op de wijze die het best past bij specifieke kenmerken van de overgang van bachelor naar master in respectievelijk het hbo en het wo.
- De hogescholen zullen voor hun masteropleidingen op basis van een afrondingsadvies van de bacheloropleiding en een weging van de zwaarte van de masteropleiding, besluiten over de voorwaardelijke toelating van studenten. De instelling stelt een uiterlijke datum vast waarbinnen de student alsnog aan de toelatingseisen dient te voldoen die niet eerder ligt dan 1 januari 2022 en niet later dan 1 september 2022.
- Uiterlijk voor 15 mei 2021 communiceren alle wo-masteropleidingen aan aspirant-studenten (inclusief studenten die vanuit een pre-master doorstromen naar de master) wat de voorwaarden zijn voor instroom in masteropleidingen in het studiejaar 2021-2022. Zij besteden daarbij extra aandacht in de communicatie naar studenten van buiten de eigen instellingen zoals hbo-studenten.
- Zowel in het hbo als in het wo wordt de bachelorstudent ingeschreven in de masteropleiding en daarnaast voor de afronding van de laatste onderdelen van de bacheloropleiding daar eveneens ingeschreven. De masteropleiding wordt aangemerkt als 'eerste inschrijving' in de zin van het Uitvoeringsbesluit WHW 2008. Dit houdt in dat de student collegegeld betaalt aan de instelling die de masteropleiding verzorgt en dat ook deze instelling bekostiging ontvangt.

Internationale instroom

- Instellingen krijgen de mogelijkheid om aspirant-studenten uit het buitenland die nog niet in het bezit zijn van kennis, inzicht en vaardigheden op het niveau van een bachelorgraad in het wo of hbo, voorwaardelijk toe te laten tot een masteropleiding. Beoogd wordt om daarmee te voorkomen dat aspirant-studenten uit het buitenland niet in de masteropleiding kunnen instromen, enkel omdat zij vanwege de coronacrisis één of enkele vakken niet hebben kunnen afronden. Het gaat hier om die studenten die al van plan waren naar Nederland te komen, maar door de corona-crisis in de knel zijn gekomen. Instelling kunnen deze studenten alsnog de gelegenheid geven om hun voorgenomen studie in Nederland te starten.
- Voor internationale studenten uit de Europese regio die in een bacheloropleiding willen instromen geldt al een vrijstelling van de toelatingseisen op grond van de WHW. Dat betekent dat studenten uit de Europese regio die vertraging hebben opgelopen door de coronacrisis, in de Nederlandse bacheloropleiding toelaatbaar zijn zonder diploma indien zij ook in eigen land zonder diploma worden toegelaten tot het hoger onderwijs. Zowel voor studenten van binnen als buiten de Europese regio wordt er geen aanvullende mogelijkheid gecreëerd om voorwaardelijk te worden toegelaten.

Instroom vanuit Caribisch Nederland

- Het Besluit eindexamens 2021 heeft geen betrekking op de door de Caribbean Examinations Council (CXC) afgenomen examens.
- Voor CXC studenten geldt dat zij vanwege de lokale situatie mogelijk niet tijdig in het bezit zullen zijn van een diploma. Hoger onderwijsinstellingen zijn bevoegd deze studenten wel in te schrijven als zij ten gevolge van COVID-19 nog niet aan alle vooropleidingseisen voldoen (bezit diploma). De voorwaardelijke toelating is een volwaardige inschrijving als student. Voor de (aspirant-)student betekent dit dat hij/zij recht heeft op alle voorzieningen waar een reguliere (aspirant-)student ook recht op heeft, inclusief de studiefinancieringsrechten. Voor instellingen betekent dit dat zij voorwaardelijk toegelaten studenten voor bekostiging in aanmerking kunnen brengen. De procedure voor voorwaardelijke toelating die de (aspirant-

)student dient te doorlopen dient laagdrempelig en toegankelijk te zijn en niet tot onnodige extra administratieve lasten te leiden voor de instellingen en de studenten.

1 februari-instroom

- Naast de instroom die plaatsvindt per 1 september 2021 is er ook een aantal bachelor- en masteropleidingen die instroom per 1 februari 2022 mogelijk maken. De verwachting is dat als de epidemiologische situatie de geleidelijke openstelling van het onderwijs toelaat, studenten die in februari 2022 regulier willen instromen, dit op basis van een afgeronde vooropleiding kunnen doen. Indien desondanks blijkt dat er tegen die tijd studenten zijn die door COVID-19 nog niet voldoen aan alle (nadere) vooropleidings- of toelatingseisen voor een opleiding met een februari-instroom, kan het instellingsbestuur ook voor dat reguliere instroommoment een aspirant-student voorwaardelijk toelaten die nog niet aan alle vooropleidings- of toelatingseisen voldoet. In dat geval dient de student alsnog aan de toelatingseisen dient te voldoen op uiterlijk 1 september 2022.

Aanvullende informatie (voorwaardelijke) toelating 2021-2022

- Vo-leerlingen die het vo-diploma via het staatsexamen vo behalen vallen buiten de gestelde kaders van de voorwaardelijke toelating 2021-2022. De reden is dat er vooralsnog geen vertraging wordt verwacht m.b.t. de instroom van staatsexamenkandidaten omdat er geen herkansingen tot na de zomer worden gepland, waardoor deze (aspirant-)studenten op tijd over een diploma kunnen beschikken.
- Voor eindexamenleerlingen in het vo is besloten dat de centrale eindexamens dit jaar doorgang zullen vinden, met de nodige aanpassingen. Dit betekent dat zij tijdig over een diploma kunnen beschikken waarmee zij kunnen doorstromen naar het vervolgonderwijs. Op de cijferlijst bij het diploma worden alle resultaten van de leerling vermeld. Het vervolgonderwijs kan geen aanvullende toelatingsconsequenties verbinden aan deze cijferlijst. Zie voor meer informatie over de eindexamens 2020-2021 in het vo en doorstroom naar het vervolgonderwijs:
<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/eindexamens/documenten/publicaties/2020/12/16/servicedocument-examens-2021>
- Als gevolg van de coronacrisis kan het aantal studenten dat zich aanmeldt voor een opleiding met een numerus fixus, maar uiteindelijk niet start met de opleiding, groter zijn dan normaal gesproken. Om die reden kan een instelling in de huidige situatie meer plaatsingsbewijzen uitschrijven voor een numerus fixus opleiding dan de beschikbare capaciteit toelaat. Dit om te voorkomen dat bij een verminderde (internationale) instroom van studenten de beschikbare capaciteit onvoldoende wordt benut. Als er meer uitgeschreven plaatsingsbewijzen worden geaccepteerd dan de beschikbare capaciteit toelaat, moeten alle studenten tot de opleiding worden toegelaten.

Voorwaardelijke toelating 2020-2021

Informatie over de voorwaardelijke toelating per overgangsoort t.a.v. studiejaar 2020-2021 staat beschreven in versie 7.0 (juli 2020) van het servicedocument hoger onderwijs:

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2020/07/10/servicedocument-hoger-onderwijs-versie-7.0-juli-2020---aanpak-coronavirus-covid-19>

2.4 (Decentrale) selectie (BA en MA)

Door de coronacrisis kon de decentrale selectie voor studiejaar 2021-2022 niet op gebruikelijke wijze doorgang vinden. Zie versie 10 van dit servicedocument voor de mogelijkheden die geboden zijn om de selectie toch te laten plaatsvinden.

2.5 BSA in studiejaar 2020-2021

Hoewel instellingen hun uiterste best hebben gedaan om in het studiejaar 2020-2021 zoveel mogelijk onderwijs en tentaminering doorgang te laten vinden, was voor sommige studenten vertraging onvermijdelijk. Daarom is gesproken over het bsa, met als doel te zorgen dat studenten in hun studievoortgang niet benadeeld worden door de huidige coronacrisis.

Bsa bij hogescholen

- Eerstejaarsstudenten die studievertraging op hebben gelopen en daardoor de norm van het bsa in het studiejaar 2020-2021 niet haalden, hebben de mogelijkheid gekregen om de bsa-norm te halen in het volgend studiejaar.

- Daarbij zetten hogescholen zich in om ook het komende jaar studenten zo goed mogelijk te begeleiden en adviseren, wanneer de studie toch niet passend blijkt.

Bsa bij universiteiten

- De universiteiten hebben in het studiejaar 2020-2021 vastgehouden aan het bsa, maar zij besloten wel vanwege de bijzondere omstandigheden de bsa-norm generiek te verlagen met een bandbreedte van 10-15%. Dat betekent dat eerstejaarsstudenten minder studiepunten hoefden te behalen om door te kunnen stromen naar het volgende studiejaar. Alle universiteiten hebben de studenten geïnformeerd over de uitwerking hiervan voor hun opleiding.
- Los van deze generieke maatregel, konden op opleidingsniveau de regels van het bsa aangepast worden als dat gezien de specifieke omstandigheden van die opleiding nodig bleek.

2.6 Internationale mobiliteit

Studenten en personeel in het buitenland

- Instellingen hebben ten aanzien van hun studenten en promovendi een zorgplicht. Dit geldt ook voor studenten die in het buitenland studeren of stage lopen. Wat deze zorgplicht in een concreet geval inhoudt, is mede afhankelijk van de eigen instellingsregels, en van wat de instelling mogelijk middels een contract met de onderwijsinstelling in het buitenland hierover heeft afgesproken.
- De instelling houdt daarbij rekening met de RIVM- en GGD-richtlijnen en met het algemene reisadvies dat het ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) heeft afgegeven ten aanzien van het desbetreffende gebied.
- Nuffic informeert Nederlandse studenten via de WilWeg website, sociale media en via de speciale corona-webpagina: <https://www.wilweg.nl/home/coronacrisis-en-studie-stage-of-tussenjaar-in-het-buitenland/>

Internationale studenten in Nederland

- Voor internationale studenten die naar Nederland reizen om een opleiding te komen volgen in het hoger onderwijs, geldt net als voor andere mensen die Nederland vanuit het buitenland inreizen, dat zij 10 dagen in quarantaine moeten als zij komen uit een zeerhoogrisicogebied. Deze quarantaineplicht geldt ook voor reizigers met een vaccinatiebewijs of herstellbewijs. Met een coronatest op dag 5 kan de duur van de quarantaine worden verkort.
- Er zijn enkele uitzonderingen op deze regel. Eén daarvan heeft betrekking op het onderwijs en geldt voor personen die woonachtig zijn buiten Nederland, maar studeren/naar school gaan in Nederland en minimaal 1 keer per week terugkeren naar hun woonplaats buiten Nederland. Zij kunnen met een verklaring waaruit blijkt dat deze persoon woonachtig is in een ander land dan het land waar hij studeert of naar school gaat en dat hij/zij ten minste eenmaal per week de grens moet passeren, worden uitgezonderd van de quarantaineverplichting.
- Alle informatie over de quarantaineplicht is terug te vinden op: www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/nederland-inreizen/in-quarantaine-na-aankomst-in-nederland. Ook in het Engels: www.government.nl/topics/c/coronavirus-covid-19/visiting-the-netherlands-from-abroad/self-quarantine. Inreizende studenten kunnen via de quarantainecheck voor reizigers (<https://reizentijdenscorona.rijksoverheid.nl/en>) controleren welke regels voor hen gelden.
- Voor sommige landen buiten de EU geldt een inreisverbod. Houders van een machtiging tot voorlopig verblijf (hierna: MVV) blijven uitgezonderd van het inreisverbod. Dus ook als zij uit een land komen dat onder het inreisverbod valt, kunnen MVV-houders Nederland inreizen. Studenten en kennismigranten zijn daarmee dus uitgezonderd van het inreisverbod.
- Dat geldt ook voor studenten uit een MVV-vrijgesteld land, dat onder het inreisverbod valt. Deze groep studenten uit een MVV-vrijgesteld land moet met een kennisgevingsbrief inreizen, waarmee zij aantoonbaar dat zij Nederland mag inreizen. Kennismigranten moeten daarnaast een schriftelijke verklaring van de werkgever bij zich hebben.
- Internationale studenten kunnen vanwege corona(maatregelen) studievertraging oplopen, met als gevolg dat zij niet tijdig het aantal studiepunten kunnen behalen dat is vereist om de verblijfsvergunning te behouden. Als onderdeel van de administratie- en bewaarplicht, moet de instelling de studievoortgang van buitenlandse studenten met een verblijfsvergunning registreren, en onvoldoende studievoortgang melden bij de IND. Melding is niet vereist wanneer sprake is van een versoonebare reden voor de vertraging.

Studievertraging als gevolg van corona kan een reden zijn tot verschoonbaarheid van de studievertraging. Deze mogelijkheid tot verschooning geldt voor het studiejaar 2019-2020 en het studiejaar 2020-2021, voor internationale studenten die onvoldoende studievoortgang hebben gemaakt. Van belang daarbij is dat er voor de student geen mogelijkheid was om onderwijs te volgen. In die situatie is sprake van onstudeerbaarheid. Dat is niet het geval indien er aan de student alternatieven worden aangeboden om onderwijs te volgen en de student in staat wordt gesteld voldoende studiepunten te behalen. Een student kan eenmaal gebruik maken van de verschoonbare reden. Hogeronderwijsinstellingen communiceren hierover met de studenten en medewerkers die dit betreft. Wanneer deze verschoonbare reden voor grotere groepen studenten tegelijkertijd aan de orde is, kan een instelling dit ten aanzien van die groep studenten gelijktijdig constateren. Net als in de reguliere situatie wordt in het individuele dossier van de student deze verschoonbare reden vastgelegd. Zie voor meer informatie hierover:

<https://www.internationalstudy.nl/wp-content/uploads/2016/02/Richtlijnen-juli2020-Gedragscode-mbt-Corona.pdf>.

- De Engelse taaltoetsen die zijn toegestaan gedurende de periode dat het wegens de maatregelen die zijn getroffen om het coronavirus te bestrijden niet mogelijk is gebruik te maken van de reguliere toetsen, staan vermeld in de tijdelijke verruiming van artikel 4.2 van de Gedragscode. Deze verruiming is van toepassing voor aankomende internationale studenten, waarvan de inschrijving aanvangt in het collegejaar 2020-2021 of 2021-2022. Zie voor meer informatie hierover: <https://www.internationalstudy.nl/update-richtlijnen-gedragscode-inzake-covid-19/>.
- Voor internationale studenten uit de EU/EER geldt dat zij om recht te hebben op volledige studiefinanciering inclusief de reisvoorziening aantoonbaar minimaal 56 uur per maand moeten werken. Door de coronacrisis kan het zich voordoen dat internationale studenten niet meer aan deze eis kunnen voldoen, omdat er tijdelijk voor hen geen werk is. Vanaf maart 2020 tot 1 augustus 2021 is DUO soepel omgegaan met deze 56-uurseis. In voorkomende persoonlijke situaties van studenten kan DUO in de vorm van een hardheidsclausule nog besluiten coudance te betrachten.
- (Aankomende) internationale studenten kunnen informatie vinden op de website Study-in-Holland: <https://www.studyinholland.nl/measures-coronavirus>.

2.7 Beschikbaarheid stages

Als gevolg van de coronacrisis was het voor studenten in bepaalde sectoren en regio's lastig om een geschikte stageplek te vinden, en in sommige sectoren is dit nog steeds het geval. Dit is zorgelijk, omdat stages een belangrijk onderdeel van de opleiding zijn en voor een goede verbinding met en voorbereiding op de arbeidsmarkt zorgen. Daarnaast is het doorlopen van een of soms meerdere stages bij een groot aantal opleidingen in het hoger (beroeps)onderwijs een vereiste voor het succesvol afronden van de opleiding.

Als dat nodig is proberen instellingen proberen, voor zo ver mogelijk, stages anders in te vullen of uit te stellen. Datzelfde geldt voor andere praktijkcomponenten van de opleiding, voor zo ver er nog maatregelen gelden die de reguliere doorgang bevorderen. Deze mogelijkheden zijn echter niet onbeperkt. Een gevolg hiervan zou kunnen zijn dat een deel van de studenten studievertraging oploopt.

Een gebrek aan stageplekken wordt o.a. veroorzaakt door beperkingen als gevolg van de coronamaatregelen en het gebrek aan begeleidingsmogelijkheden. Het CBS heeft een monitor ontwikkeld die meer zicht geeft op de stageproblematiek voor het mbo, hbo en wo. Voor sectoren en regio's waar er sprake is van stagetekorten, geldt dat indien nodig instellingen zich waar mogelijk inspannen om samen met de student naar alternatieven te zoeken. Gezien de huidige situatie kan het voorkomen dat het de instelling niet in alle gevallen lukt om passende alternatieven te vinden.

OCW zal samen met de onderwijskoepels en maatschappelijke partners de situatie blijven en zal indien nodig verkennen welke maatregelen er genomen kunnen worden om stages en praktijkonderwijs zoveel mogelijk door te laten gaan.

2.8 Monitoring

De getroffen coronamaatregelen hebben op verschillende manieren impact op het onderwijs en onderzoek. Inzicht in de gevolgen van de maatregelen op bijvoorbeeld studievoortgang, onderwijskwaliteit en studenten- en docentenwelzijn achten alle partijen van groot belang, zowel op de korte als op de langere termijn omdat de effecten mogelijk nog langer kunnen duren. De gevolgen van het coronavirus voor het hoger onderwijs worden gemonitord aan de hand van signalen en totaalbeelden. In nauw overleg met alle partijen komen we tot deze signalen en totaalbeelden. Tegelijkertijd is het niet de bedoeling om het onderwijsveld te zwaar te belasten

met acties en uitvragen ten behoeve van monitoring wanneer zij al grote inspanningen moeten leveren om het onderwijs zo goed mogelijk doorgang te laten vinden. Er is een aantal monitoringsbrieven aan de Kamer verstuurd. De laatste aparte Covid19 monitor is verzonden op 22 juni 2021. Vanaf nu wordt de Kamer op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen in het mbo en hoger onderwijs met betrekking tot corona door middel van brieven over de voortgang van het Nationaal programma Onderwijs.

- *Financiële effecten voor instellingen*
 - De extra inspanningen als gevolg van de coronamaatregelen zullen voor instellingen ook een financieel effect hebben. OCW voert periodiek het gesprek met de koepelorganisaties over de omvang van de gevolgen voor instellingen. Bij financiële problemen door de coronamaatregelen zal OCW in overleg met de betreffende bekostigde instelling en de inspectie bezien hoe deze kunnen worden opgelost.

- *Financiële effecten voor studenten*
 - Voor studenten heeft de coronacrisis geleid tot een toename van financiële onzekerheden.
 - Studenten in het bekostigd hoger onderwijs kunnen hierbij rekenen op het volgende:
 - DUO heeft vanaf het begin van de corona-maatregelen coullance betracht. Bijvoorbeeld door extra leenruimte te bieden. In het Nationaal Programma Onderwijs is aangekondigd dat studenten in het mbo en ho ook voor de studiejaar 2021-2022 en 2022-2023 kunnen rekenen op tegemoetkoming wanneer zij uit de studiefinancieringsrechten lopen (basisbeurs en/of aanvullende beurs).
 - Ook vindt over 2020 en 2021 geen bijverdiencontrole plaats, zodat studenten die juist extra inkomsten hadden in bepaalde sectoren, daar later geen nadelige consequenties van zullen ondervinden.
 - Studenten hadden vanaf maart 2020 tot 1 augustus 2021 de mogelijkheid het leenbedrag te verhogen bij acute financiële nood. In voorkomende persoonlijke situaties van studenten kan DUO in de vorm van een hardheidsclausule nog besluiten coullance te betrachten.
 - Studenten in het hoger onderwijs kunnen aanspraak maken op een extra reisvoorziening, in de vorm van een verlenging van de aanspraak met 12 maanden, in aansluiting op het einde van het oorspronkelijke reisrecht. Dat geldt voor alle ho-studenten die in de periode maart t/m december 2020 voor de duur van minimaal 1 maand aanspraak hadden op een reisvoorziening en voor wie in die periode voor een of meerdere maanden een vorm van reguliere studiefinanciering is toegekend. De precieze uitwerking is vastgelegd in een ministeriële regeling die medio juli 2020 is gepubliceerd. Zie voor meer informatie: <https://duo.nl/particulier/corona/ov-en-reisrecht.jsp>
 - Studenten kunnen collegegeldkrediet aanvragen. Dat kan ook met terugwerkende kracht tot het begin van het collegejaar.
 - Voor studenten in de laatste fase van hun studie is financiële compensatie beschikbaar:
 - Alle studenten die in zowel studiejaar 2019-2020 als 2020—2021 één of meerdere maanden ingeschreven stonden voor een mbo-, hbo- of wo-opleiding aan een bekostigde instelling en tussen 1 augustus 2020 (mbo), respectievelijk 1 september 2020 (ho) en 31 augustus 2021 afstudeerden bij die opleiding, krijgen een financiële tegemoetkoming. <https://duo.nl/particulier/corona/tegemoetkoming-voor-extra-kosten-studievertraging.jsp>
 - Alle studenten waarvan in de maanden juni, juli, augustus en september 2020 hun recht op basisbeurs of aanvullende beurs afliep hebben eveneens een financiële tegemoetkoming gekregen. Dankzij de verlenging krijgen ook studenten waarbij in de studiejaar 2020-2021, 2021-2022 en 2022-2023 hun recht op basisbeurs en/of aanvullende beurs afloopt, een financiële tegemoetkoming.
 - Studenten in het bekostigd hoger onderwijs krijgen in studiejaar 2021-2022 een korting op het collegegeld. Zie voor meer informatie over het collegegeld voor studiejaar 2021-2022: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-covid-19/documenten/publicaties/2021/03/15/qa-plannen-kabinet-korting-collegegeld-hoger-onderwijs>
 - Zie voor meer informatie over de tegemoetkoming voor studenten: <https://duo.nl/particulier/corona/tegemoetkoming-voor-studenten-vanwege-corona.jsp>

2.9 Profileringsfonds

- In zijn algemeenheid is het doel van het profileringsfonds het bieden van financiële ondersteuning aan die individuele student die door bijzondere omstandigheden studievertraging oploopt of verwacht op te lopen. Het gaat hierbij om studenten die wettelijk collegegeld betalen en aanspraak hebben (gehad) op een prestatiebeurs (art. 7.51c WHW).
- Studenten die wettelijk collegegeld betalen en aanspraak hebben (gehad) op een prestatiebeurs en die door de coronacrisis te maken krijgen met bijzondere persoonlijke omstandigheden waardoor zij studievertraging oplopen, kunnen aanspraak maken op financiële ondersteuning uit het profileringsfonds. Zij kunnen hiervoor een aanvraag indienen bij hun instelling, die de aanvraag beoordeelt. Het kan hier bijvoorbeeld gaan om studenten die te maken hebben met opgelopen of verwachte studievertraging doordat zij zelf ziek zijn (geweest) door het coronavirus, of vanwege (mantelzorg voor) zieke familieleden. Ook studerende ouders die onderwijs moeten combineren met zorg voor kinderen die thuis zijn doordat zij ziek zijn (geweest) door het coronavirus en daardoor studievertraging oplopen of verwachten op te lopen, kunnen een aanvraag voor een tegemoetkoming uit het profileringsfonds indienen.
- De omstandigheid dat een student studievertraging oploopt of naar verwachting op zal lopen vanwege noodgedwongen aanpassingen in het onderwijsprogramma die de instelling als gevolg van de kabinetsmaatregelen heeft moeten doen, geeft geen aanspraak op het profileringsfonds. Deze situatie is niet aan te merken als de in de context van het profileringsfonds bedoelde bijzondere omstandigheid dat de opleiding onvoldoende studeerbaar zou zijn.
- Van instellingen wordt niet verwacht dat zij in het eigen beleid voorzien in aanvullende gronden voor aanspraak om studenten te compenseren voor studievertraging. Dit gezien de overmachtssituatie en de inspanningen die zij plegen om nadelen voor studenten zoveel mogelijk te voorkomen.

2.10 Accreditatie

- Periodieke accreditatie van opleidingen is een belangrijk element in het huidige stelsel van kwaliteitsborging in het hoger onderwijs. Daarom wordt zo veel mogelijk vastgehouden aan de reguliere cycli waarin voor bestaande opleidingen een voor de opleiding vastgestelde inleverdatum geldt.
- Om de onderwijskwaliteit op ten minste het huidige peil te houden, is het tegelijkertijd van belang dat de werkdruk niet verder oploopt. Daarom krijgen opleidingen met een oorspronkelijke inleverdatum van 1 mei 2021, 1 november 2021, 1 mei 2022 en 1 november 2022 de mogelijkheid tot uitstel van het inleveren van het visitatierapport bij de NVAO van maximaal een jaar. Gelet op de bepalingen in de wet is het noodzakelijk dat de instelling uiterlijk op de vastgestelde inleverdatum van de betreffende opleiding een formele accreditatieaanvraag indient en daarbij verzoekt om uitstel voor het inleveren van het visitatierapport. Vanwege de planning van de visitaties kan de instelling ook eerder een formeel beargumenteerd verzoek om uitstel voor het inleveren van het visitatierapport indienen bij de NVAO. De NVAO zal met de betreffende instelling afspraken maken over de periode van uitstel. Hierbij geldt als uitgangspunt: de opleiding krijgt een jaar uitstel tenzij er zwaarwegende redenen zijn om minder of geen uitstel te verlenen. Alsmede: opleidingen waarvan op grond van eerdere versies van het servicedocument de inleverdatum reeds is opgeschoven of opleidingen die op grond van het servicedocument reeds een volledig jaar uitstel hebben gekregen kunnen niet opnieuw uitstel aanvragen. Met inachtneming van de Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) wordt van instellingen verwacht dat zij, ook als zij uitstel hebben gekregen, zicht houden op de kwaliteit van het onderwijs en daarbij zoveel mogelijk transparantie en openbaarheid betrachten.
- Opleidingen starten ruim voor de inleverdatum reeds met de voorbereidingen voor een accreditatie. Om te voorkomen dat (nieuwe) pieken in het visitatierooster ontstaan en om de werkdruk - mede als gevolg van voorbereidende werkzaamheden - voor instellingen beheersbaar te houden, wordt door OCW en NVAO een mogelijkheid gecreëerd voor het verlengen van accreditatietermijnen voor specifieke clusters van opleidingen, met een inleverdatum die valt in de periode 2023 en 2024. De gevolgen hiervan voor het accreditatierooster na 2024 worden tevens door OCW en NVAO bezien.
- Instellingen zijn zelf verantwoordelijk voor de organisatie van de visitatie van bestaande opleidingen. Een online visitatie (visitatie op afstand) is tot nader order hierbij het uitgangspunt. Op het moment dat dit uitgangspunt wordt losgelaten, informeert de NVAO de instellingen hierover op een passende wijze. Als het nodig is voor een panel om tot een afgewogen oordeel te kunnen komen kan een fysiek bezoek noodzakelijk zijn. In goed overleg tussen het panel en de opleiding zal worden gekeken hoe -

binnen geldende maatregelen – kan worden gekomen tot een mogelijkheid om het panel in gelegenheid te stellen om tot oordeel te komen. Over de wijze waarop NVAO verwacht dat in visitatierapporten aandacht wordt geschonken aan onderwijs in coronatijd zijn instellingen en koepels bij brief d.d. 2 februari 2021 geïnformeerd door NVAO.

- De NVAO heeft een Tijdelijke regeling Toets Nieuwe Opleiding 2.0 uitgewerkt ([zie website NVAO](#)). De regeling geldt voorlopig tot 1 januari 2022 - en voor alle aanvragen voor nieuwe opleidingen. Uitgangspunt is dat de beoordeling online plaatsvindt. De aanpassingen in de regeling zijn compatibel met de European Standards and Guidelines, laten de kwaliteitsborging van nieuwe opleidingen intact en maken het mogelijk ook onder onzekere omstandigheden de behandeling van ingediende aanvragen voort te zetten. Met het oog op de bijzondere voorzieningen die OCW en NVAO treffen voor het uitstellen van inleverdata voor bestaande opleidingen omwille van het beheersbaar houden van de werkdruk, wordt van de instellingen verwacht terughoudend te zijn met het indienen van aanvragen voor een toets nieuwe opleiding.
- Aan de NVAO en de inspectie van het onderwijs is door OCW een gezamenlijke opdracht verleend voor het uitvoeren van een thematische analyse van de kwaliteit van online onderwijs gedurende de COVID-19 pandemie. De analyse heeft als doel een actueel, landelijk beeld te verkrijgen van de kwaliteit van het hoger onderwijs. Om de bevragsingslast voor instellingen en studenten te beperken wordt bij uitvoering van deze analyse gebruik gemaakt van reeds uitgevoerde en lopende onderzoeken door of in opdracht van instellingen en worden alleen nieuwe uitvragen gedaan als na overleg met de instelling blijkt dat de informatie er niet is. Instellingen wordt verzocht om resultaten van reeds uitgevoerd onderzoek te delen met NVAO en de Inspectie van het Onderwijs. Een verslag van de thematische analyse wordt begin 2022 uitgebracht. Op de website van de NVAO wordt voorzien in actuele informatie over de aangepaste procedures.
- Voor opleidingen in afbouw, waarvan de croho-registratie tussen heden en 31 augustus 2021 eindigt, kan het zo zijn dat studenten van deze opleidingen er door de coronacrisis niet in slagen om voor de definitieve einddatum af te studeren. Om te voorkomen dat er dan geen diploma meer kan worden uitgereikt, wordt de croho-registratie verlengd met 1 jaar. Voor opleidingen met een afbouwdatum na 31 augustus 2021 wordt niet meer voorzien in een verlenging van de croho-registratie.

2.11 Onderzoek

Onderzoek naar COVID-19

- In voorjaar 2020 heeft NWO een call 'fast-track data' in het leven geroepen voor het vergaren van data die alleen nu, tijdens de COVID-19-crisis, verzameld kunnen worden.
 - Ook riepen ZonMw en NWO het COVID-19 onderzoeksprogramma in het leven met de volgende drie aandachtsgebieden: Voorspellende diagnostiek en behandeling; Zorg en preventie; Maatschappelijke gevolgen van de coronacrisis en de maatregelen daartegen. Het programma wordt gefinancierd door het ministerie van VWS en OCW, NWO, ZonMw en het met een budget van € 27 miljoen.
 - Daarnaast heeft ZonMw geld beschikbaar gesteld voor acht projecten, die direct effect hebben op het verloop van de uitbraak van het coronavirus en de volksgezondheid. NWO heeft nog een kleine call opgezet om complexiteit in het kader van de COVID-19 crisis te onderzoeken. De call beoogt samenwerking tussen de exacte wetenschappen en de sociale en geesteswetenschappen op dit onderwerp te bevorderen.
 - Covid-19 vervolprogramma: in opdracht van het ministerie van VWS voert ZonMw een vervolg COVID-19 programma uit. Het programma heeft als deelprogramma's: vaccinaties, behandeling, nazorg en gezondheidsonderzoek na een ramp. Zo nodig kunnen meerdere deelprogramma's worden toegevoegd.
- Nationale Wetenschapsagenda (NWA): post-COVID digitale samenleving: Het NWO-bestuur heeft de post-COVID (digitale) samenleving aangemerkt als prioritair thema voor het NWA/KIC – Synergie programma voor 2021. De NWA-component wordt samen met departementen en andere eventuele stakeholders uitgewerkt, waarbij geldt dat de overheidsbijdrage vanuit de NWA wordt verdubbeld (met maximale inleg van de NWA van €7.5M).

Impact COVID-19 op onderzoek bij universiteiten, onderzoeksinstituten en hogescholen

- De COVID-19-crisis heeft een impact op het Nederlandse onderzoek; veel onderzoek is vertraagd. De huidige overheidsmaatregelen zoals de 1,5 meter afstand zorgen voor beperkingen. Onderzoekers hebben bijvoorbeeld beperkter toegang tot labs of collecties, kunnen minder makkelijk data

verzamenen, minder makkelijk proefpersonen rekruteren, en praktijkpartners zijn door de maatregelen niet altijd beschikbaar voor het uitvoeren van onderzoek. Daarnaast heeft men meer tijd nodig voor het organiseren van digitaal onderwijs of draagt men vanuit (medische) expertise bij aan het bestrijden van de crisis. Dit geldt zowel voor onderzoek bij de instituten, de universiteiten, hogescholen als de universitaire medische centra. Dat heeft een brede impact op de wetenschap en de mensen in het systeem. Daarom zijn er verschillende maatregelen genomen, door instellingen zelf en door OCW:

- OCW heeft binnen het Nationaal Programma Onderwijs 162 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de jaren 2021 en 2022. Doel hiervan is dat onderzoekers met een tijdelijk contract, waarvan het onderzoek vertraging heeft opgelopen veroorzaakt door de coronacrisis in 2020, die tot extra kosten leidt in 2021 en 2022, in staat worden gesteld om hun onderzoek af te ronden in het belang van hun wetenschappelijke carrière, de continuïteit van het onderzoek en de kwaliteit van het hoger onderwijs in Nederland. Beoogd resultaat is dat de Nederlandse kennisinstellingen gedurende 2021 en 2022 zoveel mogelijk van de in het Nationaal Programma Onderwijs (NPO, zie Kamerbrief [ref. 27013183](#)) genoemde 20.000 onderzoekers op een tijdelijk contract in staat stellen om hun onderzoek af te ronden, als zij vertraging hebben opgelopen die is veroorzaakt door de coronacrisis in 2020, die tot extra kosten leiden in 2021 en 2022. Met de door het NPO beschikbaar gestelde middelen zullen salarissen van deze onderzoekers kunnen worden doorbetaald, naast een ondersteuning in aanvullende kosten die samenhangen met de afronding van het onderzoek van de onderzoeker (bijvoorbeeld verlenging van de huur van een laboratorium). Dit betekent dat het onderzoek van deze wetenschappers niet vroegtijdig afgebroken wordt en daarmee onderzoeksresultaten voor de toekomst veilig gesteld worden en talent behouden blijft voor de wetenschap. Hierbij geldt uiteraard de disclaimer dat e.e.a. ook afhankelijk is van de duur en intensiteit van de coronacrisis.
- NWO heeft vanaf het begin van de crisis ingezet op het snel hervatten van onderzoek en het creëren van een eerlijk speelveld en het behouden van een zorgvuldig beoordelingsproces. Daarom heeft NWO:
 - calls langer opengesteld voor aanvragen; dit gaf onderzoekers meer tijd om aanvragen voor te bereiden en hun planning daarop aan te passen.
 - een integraal overzicht gepubliceerd van alle calls zodat indieners daar op kunnen inspelen. Deze nieuwe planning van procedures is uiteraard tot stand gekomen met het veld.
 - een procedure ingeregeld voor het afnemen van interviews op afstand. Vergaderingen van beoordelingscommissie kunnen daardoor geheel digitaal of in hybride vorm plaatsvinden. De ervaringen hiermee zijn positief: de indruk is dat de kwaliteit van het beoordelingsproces niet geleden heeft onder het vergaderen op afstand.
 - In de KIC instrumenten zijn de cofinancieringseisen tijdelijk versoepeld, om in te kunnen spelen op de verwachte situatie dat private partijen middelen tot hun beschikking hebben om te investeren in publiek-private samenwerking.
- De crisis had en heeft nog steeds gevolgen voor het personeel aan universiteiten, waaronder ook de onderzoekers. Veel onderzoek heeft vertraging opgelopen. De Nederlandse universiteiten hebben verschillende maatregelen genomen om onderzoekers hierin te steunen. Deze ondersteuning kan zowel van financiële als niet-financiële aard zijn. Maatwerk is hierbij belangrijk: de universiteiten hebben elk hun eigen op maatwerk gerichte regeling opgesteld om onderzoekers te helpen. Daarvoor is ook gebruik gemaakt van de middelen uit de cao Nederlandse Universiteiten 2020: hierin is een corona solidariteitsbepaling opgenomen waarmee eenmalig 0,45% van de loonsom wordt gereserveerd voor het opvangen van vertraging (€ 20 miljoen).

Ook het praktijkgericht onderzoek dat door hogescholen wordt uitgevoerd, wordt op eenzelfde wijze geraakt als universiteiten en onderzoeksinstituten. Regieorgaan SIA heeft daarom waar nodig flexibiliteit geboden in de subsidieregelingen. Zo werd voor startende en lopende projecten vastgesteld dat deze 4 maanden mogen uitlopen en/of later mochten starten. Als deze periode niet voldoende blijkt dan kan in overleg gekeken worden naar een passende oplossing. Ook zijn de in cash cofinancieringseisen versoepeld (bijv. omgezet naar 'in kind' of verlaagd in percentage). Daarnaast is in de zomer van 2020 de regeling impuls 2020 gelanceerd, om de hogescholen financiële ruimte te bieden om knelpunten in de voorbereiding en voortgang van onderzoek te compenseren.

2.12 Kwaliteitsafspraken

- De instellingen die nog geen goedkeuring voor het ingediende kwaliteitsplan hebben ontvangen, dienen een aangepast plan in, waarna de NVAO de minister zal adviseren over het besluit voor de kwaliteitsbekostiging voor de periode 2022-2024.
- De afgelopen periode was het afleggen van site visits door de NVAO onmogelijk. Daarom zal de NVAO bij de lopende herbeoordelingen samen met het panel beoordelen of het aanvraagdossier compleet is en of op basis van het dossier een positief advies kan worden afgegeven. Mocht op basis van die beoordeling aanvullende informatie gewenst zijn of mochten de stukken anderszins vragen oproepen, dan zal eerst met de instelling contact worden opgenomen om het ontbrekende aan te vullen. Mocht het panel tot het advies komen dat op basis van de informatie geen oordeel kan worden gegeven, dan vindt alsnog een digitale site visit plaats.
- Instellingen zullen de medezeggenschap goed meenemen in het gehele proces en bij de monitoring van de voortgang van de maatregelen. De medezeggenschap heeft instemmingsrecht op het budget voor de kwaliteitsafspraken als onderdeel van de hoofdlijnen van de begroting.
- Het is mogelijk voor instellingen om doelstellingen uit het plan in de tijd naar voren te halen. Instellingen hebben de ruimte om voor bepaalde doelstellingen, zoals digitalisering, eerder kosten te maken, passend bij de aangepaste behoeften van het onderwijs tijdens de coronacrisis. Alle verschuivingen dienen goed te worden afgestemd met de medezeggenschap en de Raad van Toezicht. De instelling reflecteert op de gemaakte keuzes en de voortgang van de plannen in het jaarverslag.
- Zie voor informatie over de procedure de website van de NVAO:
<https://www.nvaonet.nl/procedures/nederland/kwaliteitsafspraken>

2.13 Online surveillance en proctoring

Tentamens en examens zullen weer voornamelijk fysiek georganiseerd worden. Het kan echter ook in de komende periode nog voorkomen dat tentamens fysiek op de instelling in grote groepen niet altijd de beste oplossing is, of minder passend is, bijvoorbeeld als besmettingen in een bepaalde regio sterk oplopen. In die situaties zetten instellingen ook in op alternatieven zoals inleveropdrachten, mondelinge toetsen en openboektentamens. In sommige gevallen zijn deze alternatieven niet geschikt. Bijvoorbeeld omdat de toetsingsvorm niet past bij het leerdoel, zoals bij het toetsen van kennis. Alleen als er geen goed alternatief is kan de inzet van proctoring een geschikte optie zijn om een tentamen af te leggen. Bij tentaminering dient het voorkomen van fraude zorgvuldig te worden afgewogen tegen de privacy van de student. Voor het juiste gebruik van online surveillance en proctoring dienen instellingen gebruik te maken van de handreikingen van de AP¹ en SURF².

- SURF geeft in deze handreiking aan: 'Als de instelling ervoor kiest om online proctoring toe te passen, moet die instelling heel goed uitleggen waarom online proctoring wordt toegepast en hoe het precies in zijn werk gaat.' Op pagina 23 van de handreiking wordt dit advies verder uitgewerkt.
- Ook de AP doet in zijn handreiking een aantal aanbevelingen voor het informeren en instrueren van studenten voorafgaand aan de toepassing van proctoring.
- De student heeft volgens de AVG het recht om bezwaar te maken tegen de verwerking van zijn of haar persoonsgegevens. Specifieke omstandigheden kunnen ervoor zorgen dat inbreuk op de privacy van de student ongerechtvaardigd is. Indien de onderwijsinstelling niet kan aantonen dat de dwingende gerechtvaardigde belangen van de onderwijsinstelling zwaarder wegen dan de belangen, rechten en vrijheden van de student, moet er een passende alternatieve toetsingsvorm worden aangeboden die de privacybezwaren van de student in voldoende mate wegneemt. Hierbij dient studievertraging zoveel mogelijk voorkomen te worden.
- Proctoring kan een oplossing bieden voor studenten die niet altijd naar de instelling kunnen komen. Voorbeelden hiervan zijn studenten die in quarantaine moeten of tot de risicogroepen voor het coronavirus behoren, studenten die het onderwijs combineren met een topsportcarrière of ondernemerschap en studenten die mantelzorg verrichten. Voor studenten die om een gegronde reden niet naar de instelling toe kunnen, geldt dat de onderwijsinstelling zich moet inspannen om een alternatief aan te bieden. Het organiseren van een alternatieve tentamen moet voor de instelling wel uitvoerbaar zijn.

¹ https://www.autoriteitpersoonsgegevens.nl/sites/default/files/atoms/files/aanbevelingen_online_proctoring_onderwijs.pdf

² https://www.surf.nl/files/2020-04/surf-rapport-online-proctoring_2020_update-april-2020.pdf